

Oponentský posudek dizertační práce
„Fonetická gramotnost českých žáků středních škol v ruském jazyce“

Autor práce: Mgr. Jakub Konečný
Vedoucí práce: PhDr. Hana Žofková, CSc.
Studijní program: Pedagogika
Specializace: Didaktika ruského jazyka
Oponentka: doc. PhDr. Jana Ondráková, Ph.D.

Ve své dizertační práci se Mgr. Konečný zabývá velmi aktuálním tématem: výslovností, respektive fonetickou gramotností českých žáků v ruském jazyce. Již rozsahem a celkovým zpracováním tématu prokazuje, že ho toto téma velmi zaujalo a pojednává o něm velice podrobně z nejrůznějších úhlů pohledu.

Práce je rozdělena do tří základních částí. V první, teoretické části se nachází podrobný úvod do zkoumané problematiky a zvukového systému ruského jazyka a je zde definován pojem fonetická gramotnost včetně lingvistických, psychologických a fyziologických a didaktických základů jejího utváření. Na rozdíl od jiných autorů neomezuje Mgr. Konečný fonetickou gramotnost pouze na oblast výslovnosti, ale spojuje ji s poslechem, jenž je s ní vzájemně propojený a nerozlučitelný. Poukazuje rovněž na skutečnost, že přestože je současná výuka cizích jazyků zaměřena na rozvoj komunikativních kompetencí žáka ve všech čtyřech řečových dovednostech, učitelé kladou především důraz na gramatickou a lexikální správnost a chybám ve výslovnosti bývá pozornost věnována nesystematicky. Přitom však se s cizojazyčnou výslovností setkává cizinec ihned při vstupu na území rodilých mluvčích (např. ve styku s cizineckou policií a celními úředníky na letišti, v hlášení informací ohledně příjezdu a odjezdu dopravních prostředků aj.) a je zapotřebí, aby nejen on rozuměl, ale aby i jemu bylo rozuměno. Zvuková stránka jazyka je stejně důležitá jako stránka gramatická, ba dokonce ovlivňuje proces komunikace ještě více a může vést až k poruše komunikace. Výslovnostní chyby brání porozumění více, než chybné gramatické jevy, např. nesprávná deklinace či konjugace, neboť posluchač má možnost si z kontextu správný tvar „domyslet“. Přesto však při učení jazyka vyučující k výslovnosti často přistupují jako k „nevlastnímu dítěti“, druhořadému jevu, který je bagatelizován¹. Je správné, že se Mgr. Konečný svou dizertační prací snaží tento nesprávný postoj zvrátit.

Teoretická část dále obsahuje charakteristiku fonému jako základní jednotky fonologie a popisuje vokální a konsonantický systém ruského jazyka, dynamiku, rytmus a melodii ruské řeči. Text obsahuje množství citací a výroků zejména ruských a českých autorů, které Mgr. Konečný vzájemně porovnává a hodnotí. Velkým přínosem je porovnání fonetického systému ruského a českého jazyka a uvědomění si, že kromě mateřštiny má na druhý cizí jazyk vliv rovněž první cizí jazyk. Řada závěrů v této práci se týká nejen ruského, ale každého druhého cizího jazyka a je tedy všeobecně platná. Významné jsou rovněž klasifikace a popis

¹ DINGER, Otto. Zum Fehlerbegriff im Unterricht DaF. In FÖLDES, C. *Germanistik und Deutschlehrerausbildung*. Szeged, 1993. S. 249 – 261.

fonetických cvičení i konstatování, že podstatný vliv na dobrou výslovnost žáků má jejich učitel a jeho vzorová výslovnost, ovšem nestačí tuto správnou výslovnost jen imitovat a napodobovat, ale důležitý je rovněž trvalý průběžný nácvik i do jisté míry uvědomělost artikulace cizí řeči (tedy vysvětlení specifik artikulační báze zde konkrétně ruského jazyka).

Druhá část práce je věnována dotazníkovému šetření s cílem zjistit vztah vyučujících ruského jazyka k fonetické gramotnosti žáků a jejímu utváření. Jsou zde formulovány čtyři hypotézy, které autor práce hodlá potvrdit nebo vyvrátit. Výzkumu se ve dvou etapách zúčastnilo 194 respondentů, učitelů ruského jazyka základních a středních škol. Jako nezanedbatelný faktor mající vliv na výsledky výzkumu zmiňuje Mgr. Konečný fakt, že mnozí vyučující středních škol jsou absolventy filozofických fakult, kteří sice vystudovali učitelský obor, avšak jejich příprava byla koncipována převážně filologicky, ne didakticky. S tímto názorem nezbývá než souhlasit. Otázka, do jaké míry respondenti na jednotlivé položky dotazníku objektivně odpovídali, zůstává otevřená, což je nakonec problémem každé dotazníkové akce.

Následuje obsahová analýza učebních souborů, která si klade za úkol zjistit, za učebnice reflektují didaktická doporučení vztahující se k práci se zvukovou stránkou jazyka. Analýze bylo podrobena celkem 6 učebnic ruského jazyka (tři určené pro výuku na ZŠ, tři na SŠ) s doprovodnými zvukovými nahrávkami (buď integrovanými do učebnice, nebo s nutností pořízení zvlášť, případně s možností stažení zvukových nahrávek z webových stránek nakladatelství v internetu). Zajímavé bylo zapojení i dvou učebnic vytvořených původně pro polské rodilé mluvčí a přeložených do češtiny. Rozbor ukázal, že tyto učebnice nevystihují problematiku učení českých žáků a jsou do jisté míry zavádějící. Stejnou zkušenost měli po roce 1990 i učitelé němčiny, když český trh zaplavily učebnice německého jazyka původně určené pro migranty z asijských zemí do Německa, zejména Turecka. Z takových zdrojů lze využít pro výuku českých žáků jen určité partie.

Dalším realizovaným výzkumem bylo fonetické testování žáků. Za správné považuji prvotní pilotáž fonetického testu i spolupráci s vyučujícími ruského jazyka ze základních a středních škol na jeho konečné podobě. Rovněž skutečnost, že ve všech případech testování byla zajištěna osobní přítomnost autora dizertační práce vzhledem k zajištění jednotného průběhu testování, je podstatná. Test i jeho výsledky byly dále v práci podrobně popsány a zdůvodněny. Překvapivá je skutečnost, že žáci, kteří se učili ruštině nejdelší dobu (6 let), často nedosahovali nejlepších výsledků. Vysvětlení tohoto faktu bylo deklamováno jako skutečnost, že žáci byli právě před maturitou z ruského jazyka a věnovali se více slovní zásobě a gramatice v rámci přípravy k maturitní zkoušce. Právě to potvrzuje známou skutečnost, že fonetické správnosti nebývá věnována dostatečná pozornost a znovu je evokována myšlenka o objektivitě vyplňování otázek testu na téma fonetické gramotnosti žáků ze strany učitelů. Správný je rovněž výrok, že zvuková stránka jazyka je jedinou součástí učení cizího jazyka, kterou se nelze naučit z knih, ale vyžaduje kontrolu a nácvik.

Za mírně problematické považuji posouzení nahrávek rodilou mluvčí, „studentkou Katedry rusistiky a lingvodidaktiky Pdf UK, která již při studiu vyučuje ruský jazyk.“ Nedokážu posoudit, do jaké míry jsou její výroky relevantní, domnívám se, že by její osoba měla být v práci blíže určena (typ studia, studijní ročník, studijní výsledky, kvalifikace odbornosti ...). Z charakteristiky studentky nevyplývá, zda již absolvovala alespoň bakalářské studium a studuje v programu navazujícího studia, nebo zda její jedinou nespornou kvalifikací je právě to, že je rodilá mluvčí sledovaného jazyka.

Závěrečná část vyhodnocuje získané výsledky a podrobuje je diskusi.

Práce je napsána kultivovaným jazykem odpovídajícím stylu vědecké práce, drobné nedostatky se vyskytují jen velmi ojediněle (např. „... zahrnuje vlastnosti, které jsou charakteristické pro sylabu...“ str. 25, „... se nabízí otázka o tom,...“ str. 40, „nejnižší prostor“ str. 105 aj.). Tyto drobnosti však nezpochybňují vysokou odbornost celé práce.

Rozšiřující otázky k obhajobě dizertační práce:

V kapitole 1.3.1 jsou popisovány psychologické aspekty procesu vyučování a je zde rovněž zmínka o nabývání jazyka, které lze rozdělit na osvojování a učení. Může dojít i k osvojování cizího jazyka – pokud ano, za jakých podmínek? Jakými etapami prochází osvojování mateřského jazyka a jak se liší od etap učení cizího jazyka?

Přestože práce obsahuje výstižné definice a přesnou terminologii, postrádám v textu pojem „interlingva“, který sem z pohledu psycholingvistiky nesporně patří. Je možné v rámci obhajoby práce pojednat rovněž o ní?

Dizertační práce Mgr. Jakuba Konečného je napsána velmi promyšleně, odborně zdatně a pečlivě. Zvolené téma je v současné době aktuální nejen v případě ruského jazyka, ale i dalších cizích jazyků. Dizertační práce je na vysoké odborné úrovni a vyčerpávajícím způsobem podává odpovědi na všechny položené otázky. Metody dizertační práce (dotazníková šetření, obsahová analýza textu, vyhodnocení fonetických testů, kvalitativní analýza nahrávek a analýza jevů projevujících odklon od ortoepických norem současného ruského jazyka) byly zvoleny uvážlivě a vhodně. Přínosem této práce je nejen originální definování pojmu fonetická gramotnost, ale i výsledky dotazníkových akcí a analýz včetně závěru, že prvotní význam pro správnou výslovnost má nejen vzorová výslovnost vyučující osoby, ale především cílený dlouhodobý nácvik a uvědomělé vysvětlení specifik artikulační báze ruského jazyka). Vzhledem k vyčerpávajícím informacím a výsledkům výzkumů lze konstatovat, že je práce důležitým zdrojem poznatků pro vyučující ruského jazyka i dalších cizích jazyků a podnětem pro realizaci programů a kurzů celoživotního vzdělávání jak učitelů, tak didaktiků ruského jazyka.

Práce Mgr. Jakuba Konečného splňuje všechny podmínky kladené na dizertační řízení a vhodně zakončuje doktorské studium. Práci doporučuji k závěrečné obhajobě a poté doporučuji udělit Mgr. Konečnému titul Ph.D.

V Hradci Králové 29. 7. 2015

doc. PhDr. Jana Ondráková, Ph.D.